

MATN BILAN ISHLASH MALAKALARININ SHAKLLANTIRISH VA MATNNI TAHLIL QILISH

Shoxistaxon Hatamkulova

QDPI dotsenti

ARTICLE INFO.

Kalit So'zlar: matn, mazmuniylik, asarlar, o'qituvchi, ijodiylik, mustaqil fikrlash, o'quvchilar, tillar.

Annotatsiya

Ushbu maqolada matn bilan ishlash malakalarini shakllantirish va matnni tahlil qilishning o'rgatilishi va amaliyoti o'quvchilarga matnni tushunish, mantiqiy fikrlar yuritish va o'z fikrini ifodalashda yordam beradi. Bu usullar yordamida o'quvchilar ma'lumotlarni chuqurroq tushunishadi va o'z fikrlarini mantiqiy ravishda ifodalaydilar.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

KIRISH.

Matn bilan ishlash malakalarinin shakllantirish va matnni tahlil qilishning muhimligi yozuvlar, maqolalar, darsliklar va boshqa matnlar yaratishda va tushuntirishda juda muhimdir. Bu usullar yordamida o'qituvchilar, yozuvchilar va o'rganuvchilar matnlarni tahlil qilish, maqsadlarni tushuntirish va matndagi fikrlarni tushunishadi.

Matnlar ustida ishlash orqali o'quvchilarini ijodiy fikrlashga yo'naltirish, ular ongi va tafukkurini rivojlanishiga asos bo'ladi. Matnlar orqali o'quvchilarni ijodiy tafukkurini shakllantirish mumkin. O'quvchilar qanchalik ko'p matn o'qisa shunchalik nutqi rivojlanadi, matnning ma'nosini tushunish orqali dunyoqarashi va fikrlashi o'zgaradi. O'quvchilarini ijodiy fikrlashga yo'naltirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. O'quvchilarida ijodiy tafakkur, ijodiy izlanish, tushunarli va ta'sirchan, chiroyli so'zlash, mavjud imkoniyatlardan eng maqbulini tanlash, tilimizning boy imkoniyatlaridan nutq sharoitiga qarab to'g'ri, o'rinli va samarali foydalanish malaka va ko'nikmalarini singdirish, ularni milliy qadriyatlarimiz, udum va an'alarimiz ruhida tarbiyalashda ona tilining tutgan o'rni va imkoniyatlari benihoya kattadir. So'zlarning ma'nolarini o'quvchilarga tushunarli tarzda yetkazib berish orqali ularni ijodiy fikrlashi rivojlanadi. Bolaning nutqi maktab ta'limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqatga kirishib kishilarning fikrini uqib olish va to'g'ri idrok qilish darajasida shakllanib boradi. U eshitgan va ko'rganlari to'g'risidagi ma'lumotlarni tushuna oladi. O'zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila oladi. Shunday qilib unda fikrlash bosqichi paydo bo'ladi. Umuman olganda, ona tili darsliklari so'zga ehtiyoj hosil qiladigan, so'z boyligini oshiradigan o'quv-topshiriqlariga, matnlarga boy bo'lishi, leksikologiya har bir til sathining tarkibiy qismiga aylantirilishi lozim va zarurdir, har bir dars matn tahlili bilan boshlanib, matn yaratish bilan tugallansagina, ona tili ta'minining bosh maqsadga erishgan, o'quvchilarning nutqiy taraqqiyotini ta'minlagan, ularni nutq sharoitiga mos ravishda go'zal ixcham va ravon so'zlashga o'rgatgan, so'z san'ati ilmiy bilan tanishtirgan bo'lamiz.

Matn ustida ishlash boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'stirishning eng ma'qul usullaridan biri

hisoblanadi. Buning uchun ularning ogʻzaki va yozma nutqlarini baravar rivojlantirib borish kerak. Biror asar matn ustida ishlashda ham bu talablarni unutmaslik lozim. Oʻquvchilarda ijodiy fikrlash va ijodiy matn yaratish koʻnikmalarini shakllantirishga oid tashkiliy-metodik ishlarni asosan oʻtilgan darsni mustahkamlash jarayonida, shuningdek, uy vazifalari bajarishga yoʻllanma berish davrida amalga oshirish maqsadga muvofiq boʻladi. Matn yaratishga oʻrgatish orqali oʻquvchilarning nutqiy koʻnikma va malakalarini oshirish ona tili mashgʻulotlarida koʻzlanadigan bosh maqsad boʻlib, u soʻz ustida ishlash, gap ustida ishlash va matn ustida ishlash orqali amalga oshiriladi. Ona tilidan istalgan bir mavzuni oʻtishda oʻqituvchi oʻz oʻquvchilarini ijodiy fikrlashga oʻrgatib, fikrni ogʻzaki va yozma shakllarda bayon qilish ustida ishlashni tashkil eta olishi lozim. Oʻquvchilarini ijodiy fikrlashga oʻrgatishda matnlar ham oʻziga xos oʻringa ega. Matnlarni ifodali tarzda oʻqiy olish, uning maʼnosini oʻrganish orqali boshlangʻich sinf oʻquvchilarini nutqi va ijodiy fikrlashi rivojlanadi. Har bir oʻquvchi oʻz matnini oʻqigandan soʻng, oʻz fikrini bayon qilsa, uning nutqi rivojlanib ijodiy fikrlashi shakllanib boradi

Soʻzlarni klassik ravishda bosqichma-bosqich qayta ishlash. Tizim kirish joyida belgilar ketma-ketligini oladi va birinchi bosqichda (leksik tahlil) u alohida soʻzlar va jumalarga ajratadi. Shu bilan birga, baʼzi belgilar ketma-ketligi (masalan, rus tilidagi chiziqcha va nuqta) bir maʼnoda talqin qilinishi mumkin. Bundan tashqari, leksik tahlil bosqichida deobfuskatsiya vazifasi paydo boʻladi - ataylab buzilgan (xiralashgan) soʻzlarni aniqlab va tuzatib ketadi. Bunday buzilishlarning odatiy misoli bu soʻzni almashtirishdir misol tariqasida ingliz tilidagi «drugs» yani (giyohvand moddalar) soʻzini spam-joʻnatmalarda "d.r.u.g.s" yoki "d-r-u-g-s" ga almashtirib koʻrsatilishidir. Keyingi bosqichda alohida soʻzlarni qayta ishlash amalga oshiriladi, bu koʻpincha morfologik tahlilga toʻgʻri keladi yani soʻz (gramm) va asosiy soʻz shaklining xususiyatlarini aniqlaydi. Morfologik tahlilni oʻtkazishda ikkita yondashuv mavjud. Birinchisi (aniq morfologiya) har bir soʻzning xususiyatlarini oʻz ichiga olgan holda bitta katta lugʻat qurilishini nazarda tutadi, masalan rus tili uchun bunday lugʻat A.A. asosida tuzilgan. Misol uchun rus tilidagi Zaliznyak grammatik lugʻatida 8 milliondan ortiq soʻzlar mavjud. Ushbu yondashuvni amalga oshirish nisbatan sodda, ammo u ikkita muhim kamchiliklarga ega. Birinchidan, tizim faqat lugʻatdagi soʻzlarni tahlil qiladi. Ikkinchida, koʻplab tillarda ushbu soʻz boyligi juda katta boʻladi. Soʻzlarni tahlil qilishning muqobil yondashuvi (noaniq morfologiya) qoidalar tizimidan foydalanishdir, unga koʻra maʼlum bir soʻz uchun uning xususiyatlari taxmin qilinadi. Ushbu yondashuvning kamchiligi shundaki, u har doim ham natijalarning 100% aniqligini kafolatlay olmaydi. Toʻliq matnli izlashda va matnlarni tasniflash vazifalarida soʻzlarni toʻliq morfologik tahlilini oʻtkazish talab qilinmaydi, faqat koʻrsatilgan ikkita soʻz aslida bir soʻzning shakllari ekanligini tekshirib chiqadi. Bu asosiy soʻz shakliga qisqartirish yoki soʻzlarning baʼzi oʻzgarma qismlarini ajratib koʻrsatishdan iborat boʻlgan stemming yordamida amalga oshirish mumkin. Biroq, morfologik tahlil, lemmatizatsiya va stemming har doim ham "xavfsizlik" va "himoya" kabi birbiriga bogʻliq soʻzlarni aniqlay olmaydi. Bogʻliq soʻzlarni aniqlashda maxsus tezaurus lugʻatlari yordamida hal etiladi. Ikki soʻzning yaqinlik grafasini ikkita mos keladigan birlashtirma eng qisqa yoʻl asosida aniqlanadi. Agar soʻzlarning kontekstini hisobga olish zarur boʻlsa, unda vazifa ancha murakkablashadi va uni semantik matnni qayta ishlashga kiritish kerak boʻladi. Soʻzlarning bogʻlanishini aniqlashning avtomatlashtirilgan usullari mavjud boʻlib, birgalikda yuzaga kelish chastotasi yoki ulardan foydalanish sharoitlarining tasodifiylik darajasiga asoslanadi. Tekshirish paytida manba matnidagi soʻzlar ketma-ketligini daraxtga oʻxshash ierarxiyaga aylantiradi, bunda barglar alohida soʻzlarga, tugunlar soʻzlar guruhiga, yoʻllar soʻzlar va soʻzlar guruhlari oʻrtasidagi munosabatlarga mos keladi. Ushbu oʻzgartirish tilning maʼlum bir grammatikasi asosida amalga oshiriladi, bu asosan qatʼiy qoidalar toʻplami hisoblanadi. Grammatikalardan foydalanish aniq qiyinchiliklar bilan bogʻliq boʻlib- tabiiy til uchun uni tavsiflovchi qoidalar tizimini ishlab chiqish va qiyinchilik tugʻdiradigan ayniqsa murakkab morfologik model va oʻzboshimchalik bilan soʻz tartibiga ega boʻlgani (masalan, rus tili) uchun qiyin koʻrinadi. Bundan tashqari, inson tomonidan yozilgan matnlarning aksariyat qismida xato yoki tipografik xatoliklar mavjud boʻladi. Shu sababli har qanday grammatika qoʻllanilmasligi mumkin yani urinishlar va

xatolarning barcha mumkin bo'lgan variantlarini hisobga olishga natija bermaydi. Rus tilidagi matnni tahlil qilish tizimlarining aksariyati turli xil grammatikalardan foydalanishni o'z ichiga olgan yondashuvlarga asoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sobirova M. Matn ustida ishlash jarayonida o'quvchi so'z boyligini oshirish. Til va adabiyot ta'limi. Toshkent. 1998. 1-son. 38 b. 2. G'ulomov A. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodikasi. Toshkent. O'qituvchi. 1992. 326 b.
2. Buhlmann R., Laveau I. Arbeit mit Sachtexten. Berlin: Landenscheidt, 1992.
3. Janikova V. Aspekte des Hochschulfachs: Methodik und Didaktik des Unterrichts Deutsch als Fremdsprache im Überblick. 2004 Nöstlinger, Ch Die Feuerrote Friederike. Wien: Verlag für Jugend und Volk, 1977.
4. G'ulomov A. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodikasi. Toshkent. O'qituvchi. 1992. 326 b.